

TONE PIRC

OD »SLOVENSKEGA BRALNEGA DRUŠTVA«
DO DRUŠTVA »PROSVETA«

Ideje devetnajstega stoletja

Devetnajsti vek imamo lahko za izredno plodonosno stoletje glede programov in organizacijske razgibanosti za ureditev človeške družbe. V tem stoletju so v Evropi delovali ljudje, ki so po svoji pameti in na podlagi zgodovinskih naukov iz preteklosti podali ljudstvu razne programe, ki so dali pečat vsem poznejšim družbenim dogajanjem. Izmed najvidnejših ideologov naj omenim Karla Marksa, Friderika Engelsa, Ferdinanda Lassallea kot prvobornike znanstvenega socializma, nadalje Emanuela Kettellerja kot začetnika krščanskega socializma in še vrsto drugih ideologov z njihovimi več ali manj popravljenimi idejami.¹ Proti koncu 19. stoletja se je oglasil še Leon XIII. s svojimi okrožnicami in s tem prekinil tradicionalni in konservativni molk uradne Cerkve glede ureditve človeške družbe. Vsi ti so na podlagi svojih ideoloških zamisli vplivali na takratno družbo in jo razgibali, posebno v srednji Evropi.

V deželi Kranjski

Ta razgibanost za vključevanje širokih množic v razna društva na podlagi svetovnega nazora je zajela tudi naše kraje proti koncu 19. stoletja in imamo lahko ta pojav pri nas za odsev takratnih dogajanj v srednji Evropi. L. 1890 je za Slovence usodno obdobje. Takrat se je pričela tudi pri nas ločitev duhov v političnem življenju in mobilizacija širokih množic za izobraževalno delo med preprostim ljudstvom na podlagi svetovnega nazora. Pred tem je bila doba, ko je narodno in politično življenje Slovencev vodila peščica prvakov in še ni bila uveljavljena splošna volilna pravica.

Na razgibanost množic v tistem času pri nas so vplivale enciklike uradne »Cerkve«, v veliki meri tudi poživljeno socialnodemokratsko delovanje pri ustanavljanju delavskih organizacij ter »brezkompromisni nauki krivega pre-roka iz Gorice«, kakor je imenoval voditelj takratnih liberalcev dr. Ivan Tavčar svojega političnega nasprotnika škofa Antona Mahničja.²

Vse to je spodbudilo mladi rod, da so januarja 1890 v Ljubljani ustanovili »Katoliško politično društvo za Kranjsko«, z za tisti čas zelo naprednim programom. Sicer je formalni načelnik stranke še vedno ostal kanonik Karel Klun, ki je bil zelo konservativno usmerjen in je s svojim ožjim krogom še vedno temeljil na načelih Bleiweisove dobe. Vendar so ga v razgibanosti in delovanju ter po naprednejšem mišljenju mladi kmalu prerasli in začeli široko akcijo za preobrazbo ljudstva na podlagi novih smernic. Med »mladimi katoli-

čani« je bil v tistem času posebno agilen sociolog in poslanec dr. Janez Ev. Krek, po očetu Selčan, ki je bil tudi iniciator in pobudnik združniškega delovanja.

Začela se je široka akcija za vključitev čim širšega kroga ljudstva v razna izobraževalna društva.

Podoba tedanje Škofje Loke

Škofja Loka je živela v tistem času mirno patriarhalno življenje. Struktura prebivalstva je bila takrat precej drugačna, kot je danes. Na Mestnem trgu so v glavnem živeli trgovci in uradništvo, dočim so na Spodnjem trgu in v predmestjih delali obrtniki in manjši posestniki. Edina takrat obstoječa Krennerjeva tovarna sukna je zaposlovala leta 1871 okrog osemnajst delavk,³ v glavnem iz okolice in zato takrat o kakem delavskem razredu v Loki sploh še ne moremo govoriti.

Takratne skromne razmere bom označil samo z dvema naslednjima značilnostima:

Nočni čuvaj stari Šoštarijev Jože je še vsako noč po mestnih ulicah »uro pel«. Vso noč je pazil, če bi se kje pokazal rdeči petelin, in s tem dajal meščanom občutek varnosti med spanjem. V eni roki je imel helebardo, v drugi pa luč. S svojim monotonim glasom, skoraj uspavajočim, je začel peti pred znamenjem na Mestnem trgu, brž ko je nastopila noč:

Jest vam vošim lahka noč, jest bom vahtu cela noč,
če bom vahtu, sej nam sam, sej bo boh in svet Florjan,
ura je že bila deset, hvaljen bod Jezus Krist.⁴

Svojo pesmico je ponovil potem na Lukeževem oglu, nato pod lipo na Lontrgu, pred špitalskim vodnjakom, pod Grabnom in potem pred znamenjem na Mestnem trgu. Vsakokrat, ko je prišel okrog mesta, je napovedal, koliko je ura.

Tehnika je bila takrat še zelo slabo razvita, za prevoze so uporabljali samo konjsko vprego, na Kašči pa je visela opozorilna tablica z napisom: »Počasi vozite ali kazen, dovoljeno 5 km na uro.«

V tako Loko je leta 1891 pljusknil val razgibanosti in ideja o organiziranju novega društva za izobraževanje preprostega ljudstva. V nadaljnjih letih je to društvo spreminjalo svoje ime, kakor je pač zahteval tok časa in vsakokratna politična situacija.

Slovensko bralno društvo

Ločani pri vseh teh dogajanjih niso držali križem rok, temveč so že leta 1891 začeli s pripravami za ustanovitev novega društva z imenom Slovensko bralno društvo. Po zapisih neznanega kronista posnemam podatke o začetku in razvoju tega društva.⁵

»V mesecu grudnu (dec.) 1891 so se razgovarjali tukajšnji domoljubi, da bi bilo koristno in potrebno zraven Čitalnice ustanoviti še Bralno društvo z namenom izobraževati in spodbujati narodnost bolj preprostemu ljudstvu.« Dela so se lotili: Avgust in Franc Sušnik, Andrej Jamnik, Ivan Debelak in Jakob Gašperin. Sestavili so pravila in jih 1. prosinca (jan.) 1892 poslali na deželno vlado ter jih dobili potrjena že 13. prosinca. »Osnovni odbor« je začel nabirati »ude« in je po časopisih in z vabili naznanil osnovni občni

zbor. Ta je bil 7. svečana (febr.) 1892 pri Francu Sušniku na Spodnjem trgu. Udeležilo se ga je precej občinstva. Za predsednika so izvolili Andreja Jamnika, za podpredsednika Avgusta Sušnika, za blagajnika Janeza Debelaka, za tajnika Franca Sušnika, za odbornika Janeza Šubica, za namestnike odbornikov Andreja Leskovica in B. Pirnata. Pristopnino so določili na 50 krc., udnino na 25 krc. mesečno. Takoj je pristopilo 37 udov. Več jih je obljubilo, pa so potem besedo prelomili. Začetek je bil silno težak, ker je bilo veliko nasprotnikov, toda odbor »je deloval, kar je bilo mogoče, bodisi v duševnem ali gmotnem oziru«. Sobo je prepustil Franc Sušnik prve mesece brezplačno.

Prva odborova seja je bila 9. svečana. Tajnik je poročal, da je že 49 udov. Nekateri udi so dali prostovoljne denarne prispevke, drugi so plačali udnino za več mesecev naprej, tako da je »denarničar« imel že 39 goldinarjev. Naročili so omaro in časopise: Slovenec z Domoljubom, Slovenski narod z Rodoljubom, Slovenski gospodar, Dolenjske novice, Dom in svet, Mir, Edinost, Pavliha, Danica in Welt-Blatt. Društvo je pristopilo k Mohorjevi družbi in k Slovenski Matici. Sobo je dal na voljo Franc Sušnik, in sicer osem mesecev brezplačno s pogojem, da se društvo tri leta ne izseli. Izgovoril pa si jo je trikrat na leto za svojo uporabo. Kar bo društvo potrebovalo, naj kupuje pri kakem svojem udu.

Potem so se seje naglo vrstile. Nakupili so nekaj leposlovnih knjig, naprosili Janka Hafnerja in B. Pirnata, naj organizirata »pevski klub«, grajali so nered pri čitanju časopisov, določili tozadevni red, sklenili, da se sprejemnice izdajajo vedno s prvim dnem v mesecu, prav tako se s tem dnem brišejo izstopivši udi. Od Simona Dolinarja, izdelovalca harmonijev, so izposodili harmonij za učenje pevcev, naredili so začasni gledališki oder in imeli 18. malega travna (apr.) že prvo veselico s petjem, govorom in šaljivim prizorom. Prišlo je obilo občinstva in je prireditev dosegla lep uspeh, dohodkov je bilo 21 goldinarjev.

Ker harmonij ni bil dovolj dober za predstave, je tajnik nasvetoval, naj kupijo nov harmonij ali glasovir. Pevovodja Janko Hafner je bil za to, da naročijo harmonij pri tvrdki H. Lhota na Dunaju. Tvrdka je ponudila harmonij s popustom, če ga takoj plačajo. Zato so odborniki dali brezobrestno posojilo, podpredsednik 75 goldinarjev, drugi skupaj 51 goldinarjev, tako da so plačali 126 goldinarjev. Simonu Dolinarju so stari harmonij vrnili in mu plačali odškodnino, čeprav je spočetka obljubil, da ga da brezplačno na posodo.

V drugi polovici leta so odpovedali Edinost in Pavliho ter naročili Novice. Janez Šubic je naredil naslovno tablo za društvo, Josip Kalan je za majhno odškodnino prepisoval note in igre.

Drugo veselico je odbor prepustil pevcem. Priredili so jo 2. 9. 1892 »s petjem in čaranjem«, pri čemer je sodeloval Hočevnar in so mu za to dali 5 gold. Kasirali so 36 gold., seveda je bilo tudi precej stroškov, vendar je ostalo nekaj dobička, »kar je pripomoglo k boljšemu stanju mladega društva«.

Dne 18. grudna 1892 je društvo imelo prvi redni občni zbor. Takrat je bilo 63 udov, obžalovali pa so, da jih je nekaj med letom izstopilo. Sklenili so, naj vsak pridobi med prihodnjim letom vsaj enega uda. V odbor so bili izvoljeni: Avgust Sušnik za predsednika, Andrej Jamnik za podpredsednika, Ivan Debelak za blagajnika, Franc Sušnik za tajnika in Janko Hafner za odbornika. Več udov je predlagalo, naj list Slovenski narod ne naročijo več. Po hudi debati so sklenili ta časopis opustiti. S tem je društvo dobilo spet več nasprotnikov, ki so delali na to, »da bi se društvo razdrlo«. Nekaj udov je spet izstopilo, drugi so pa zaradi tega pristopili. Ker so bili »duhovi raz-

draženi«, so skušali nekateri, da bi občni zbor ovrgli in so nabirali v ta namen podpise, toda niso jih mogli zbrati zadosti.

Za leto 1893 so naročili tele časopise: Slovenec, Mir, Slovenski gospodar, Domoljub, Novice, Dolenjske novice, Danico, Vrtec, Dom in svet, Zvon, Weltblatt, Interessantes Blatt, Kmetovalca, Primorski list in izdaje Mohorjeve družbe, Slovenske Matice in Glasbene Matice. Dne 5. 2. 1893 so priredili veselico z igro »Bob iz Kranja« in s petjem, pri kateri je bilo 16 gold. dohodkov in 6 gold. stroškov. Veselica je bila precej dobro obiskana, jeza zaradi časopisa Slovenski narod se je polegla. »S tem je pa društvo začelo nekoliko dremati, celo poletje ni bilo nobene veselice, tudi pevci niso poleti imeli pevskih vaj.«

Ko je Čitalnica v Kranju praznovala 30-letnico delovanja, je odbor z okrožnico povabil društvene ude na udeležbo. Uradno pa je Bralno društvo zastopal na proslavi Ivan Debelak in mu je društvo povrnilo stroške za banket.

Na drugem rednem občnem zboru 17. 12. 1893 so izkazali 58 udov in poročali o veselici. I. Ambrožič je predlagal, naj zopet naročijo Slovenski narod, toda predlog so enoglasno odklonili. Občnega zbora se je udeležil tudi dr. Janez Ev. Krek in dal pobudo, naj ima društvo v predpustnem času in ob nedeljah zabavne večere. Za predsednika so zopet izvolili Avgusta Sušnika, na prvi seji so postavili za podpredsednika Ferdinanda Erkerja, za blagajnika Ivana Debelaka, za tajnika Franca Sušnika in za odbornika Janka Hafnerja. Časopis Slovenski narod je zaradi debate na občnem zboru in zaradi odpovedi naročnine društvo hudo napadel in nanizal v članku vrsto očitkov na odbor, posebno na Ferdinanda Erkerja. Zaradi te odpovedi je društvo izgubilo enega člana, pridobilo pa jih je več.

Na silvestrov večer 1893 je društvo priredilo veselico s petjem in igro. Pevci so imeli svilene trakove v narodnih barvah, »bili so izverstno izučeni, pevovodja se je pa tudi v resnici trudil«. »Društvo je postalo bolj živahno ter je v vsem napredovalo. Pevci so se množili ter imeli vedno dvakrat na teden svoje pevske vaje«. Dne 7. 1. 1894 so priredili prvikrat zabavni večer s tombolo, kar je občinstvu zelo ugajalo. Zato so tombolo še isti mesec ponovili. Društvo je nabavilo svoj pečat. Dne 4. 3. 1894 je bila zopet veselica s petjem in igro »Eno uro doktor«. Na veselici v aprilu je govoril Andrej Kalan, na veselici v maju pa je imel kanonik Ivan Sušnik predavanje o elektriki, »katera se je ravno takrat napeljevala«. Obenem je bila »šaljiva dražba«, od katere je bil glavni dohodek prireditve. Odbor je nato sklenil, da »se v bralne sobe napelje elektrika, in sicer plačata z najemodajalcem vsak polovico napeljave«.

Istega leta 4. junija je društvo priredilo s pevci izlet na Brezje in na Bled. Vabilo na izlet so priobčili v časopisih, priglasilo se je 38 oseb. Banket pri Petranu je stal 70 krc.

Dne 15. julija 1894 je prišlo Konzumno obrtno društvo s Katoliškim rokodelskim društvom iz Ljubljane na obisk k Slovenskemu bralnemu društvu v Škofjo Loko. Predsednik z več udi jih je pozdravil na kolodvoru, pri Francu Sušniku so imeli obed, po obedu je bilo več govorov, posebno so govorili o tem, naj bi v Loki ustanovili Društvo katoliških rokodelskih pomočnikov. Dne 3. 9. 1894 je imelo društvo izlet k Sv. Joštu. Nekateri so šli že dan poprej po železnici, drugi so se zjutraj peljali do Stražišča z vozovi, nekateri pa so šli peš čez Planico. Po maši je bil zajtrk, potem pa prosta zabava, »pevci so peli in drugi so na prostem celiga janca pekli, razume se, da je bilo prijazno, ker je bilo lepo vreme. Bili so govori in napitnice«. Ker g. Franc Dolenc

ni nič računal za vožnjo, je bilo le malo stroškov. Na zabavnem večeru v oktobru je Andrej Kalan govoril o temi »Osebnina vsled polovičarstva«. Bilo je veliko občinstva.

Tisto leto so na sejah večkrat razmotrivali o nabavi novega gledališkega odra. Ko so dobili v uporabo še nekaj prostora v prvem nadstropju gostilne Franca Sušnika, so naročili načrt pri Ivanu Šubicu. Ivan Šubic je potem prevzel slikarsko delo, mizarsko A. Ručigaj, kleparsko pa A. Ličar, torej sami udi društva. Šubic je dobil naročilo tudi za izdelavo zagrinjala za oder, in sicer naj naslika pogled na Loko od puštalske brvi. »Odbor je sprevidel, da bo gledališki oder več stal, kakor so mislili. Naročil je tudi, da mora biti do 11. 11. dodelan, kar pa seveda ni bil, ker se je vedno več dela pokazalo«.

Od tu naprej ni več zapiskov o Bralnem društvu. Kot zadnji sklep odbora je vpisano naročilo za izdelavo zastora za oder Ivanu Šubicu, poznejšemu ravnatelju Obrtne šole v Ljubljani (sedaj Srednja tehnična šola).

Preprosti zapiski, iz katerih je razvidna kronika Bralnega društva, so zanimivi, ker kažejo, kako so se Ločani v predpotresnih letih društveno in družabno izživljali, kako je delovanje Bralnega društva (enako tudi Narodne čitalnice) zajemalo v glavnem veselice, zabavne večere, kratke igre, petje, razen tega še nekaj predavanj in družabnih izletov.

Zelo zanimiv je seznam članstva (udov), ki od leta do leta prikazuje veliko nihanje, pristopanje in izstopanje. Imenik članstva se konča s tekočo številko 200. Medtem ko je imela Čitalnica leta 1892 med 32 vpisanimi člani 25 oseb iz inteligenčnih, uradniških in trgovskih krogov,⁶ so bili udje Bralnega

Pevski zbor »Slov. bralnega društva« leta 1894. Sede od leve: Jože Koman, Jože Kalan, Oton Sadar, Juri Grohar, Franc Kandž, Franc Primožič; stoje: Ignac Guzelj, Miha Pipan, Janez Trdina, Polde Hafner, Jože Marguč, Matevž Hafner, Ivan Kavčič

Zadnji odbor »Slov. bralnega društva« leta 1907. Spodaj Joško Zihler!; sedita Franc Sušnik in Franc Primožič; zadaj od leve: Josip Svetlič, Jurij Grohar, Ivan Sušnik, dva nepoznana

društva v glavnem obrtniki in le majhen del izobraženih ljudi. Med izobraženci so bili loški duhovniki, ki so imeli vodilni vpliv na društvo, in nekatere osebnosti iz javnega življenja, ki so bili tako ali drugače povezani z Loko, a so živeli izven Loke. To so bili npr.: Andrej Kalan iz Pevna, stolni vikar v Ljubljani, dr. Janez Ev. Krek, po očetu Selčan, Ivan Sušnik iz Loke, kanonik v Ljubljani, dr. Ivan Šušteršič, takratni politični voditelj klerikalne stranke, dr. Aleš Ušeničnik iz Poljan, profesor teologije v Ljubljani, Oton Detela, deželni glavar, lastnik Ajmanovega gradu pri Sv. Duhu.⁷ Tako je imelo Bralno društvo res preprosto članstvo in je doseglo namen »izobraževati in spodbujati narodnost preprostemu ljudstvu«. Čitalnica je zajemala predvsem »plac«, Bralno društvo pa Lontrg, ki sta se ločila ne le po legi na višji in nižji terasi ter po dvo- in enonadstropnih hišah, temveč tudi po socialni strukturi, po gospodarjih na višji in nižji družbeni lestvici.

Nazorska ločitev duhov, ki je pozneje imela za posledico hudo nasprotna tabora, liberalnega in klerikalnega, ni bila enostavna in nenadna. Spočetka so bili udje Bralnega društva tudi meščani, ki so bili pozneje izraziti liberalci. Franc Dolenc, poznejši mecen sokolstva, je društvo dal celo brezplačno vozove in konje za društveni izlet. Ko je kranjska Čitalnica obhajala 30-letnico, je loško Bralno društvo poslalo svojega zastopnika na proslavo in povabilo svoje članstvo k udeležbi.⁵ Prvo leto je bilo Bralno društvo naročnik Slovenskega naroda, glasila liberalne stranke. Prvi pojav ločitve duhov je bil predlog in sklep za odpoved Slovenskega naroda na občnem zboru 18. decembra 1892. Slovenski narod je takoj nato, to je 24. decembra, objavil daljši komentar in zapisal, da »že zdavna utihnil je v našem mestu prepir, ki so ga izzvale zadnje državnozborske volitve in v slogi in prijateljstvu živila sta zopet drug poleg drugega konservativec in naprednjak. To pa nekaterikom ni bilo po volji in zategadelj pričeli so vojsko zoper nesrečni Slovenski narod«.⁸ Dne 17. 12. 1893 je zopet dopisnik iz Loke objavil v Slovenskem narodu daljši članek, v katerem je pisal, »da Narodna čitalnica, v kateri je bil mnogoletni ud rajnki naš župnik g. Blaž Soklič, zdela se jim je najedenkrat zbirališče

framasonov in jednake zalege«. Potem je nadaljeval: »Izstopili so in osnovali so si novo društvo — Slovensko bralno društvo. Mi smo koj spočetka z veseljem pozdravili ta novi pojav narodnega gibanja v Škofji Loki. Pa bridko smo se varali«. ⁹ V obeh omenjenih člankih je nato objavljeno osebno blatenje odbornikov Bralnega društva, kar je prepad med obema strujama še bolj poglobilo.

Protí koncu omenja kronika, da so na izletu društva katoliških rokodelskih pomočnikov iz Ljubljane govorili, naj tudi v Loki ustanovijo takšno društvo. ⁵ In res! Kronist je kmalu nato nehal zapisovati dogodke, kar da slutiti, da je Bralno društvo zaspalo. Iz imenika pa je razvidno, da je večina članstva takrat izstopila ter se verjetno vpisala v novo se snujoče društvo rokodelskih pomočnikov. Razvidno je tudi, da so bili v Bralnem društvu leta 1907 vpisani še štirje člani, ki so bili udje od ustanovnega zbora naprej. ⁷ Da bi društvo poživili, so istega leta na novo sprejeli 14 članov, kar je bila najbrž pobuda tajnika in gostilničarja Franca Sušnika na Lontrgu. To je bil labodji spev in obenem konec Slovenskega bralnega društva v Škofji Loki.

Društvo rokodelskih pomočnikov

Katoliška društva rokodelskih pomočnikov so bila najstarejša društva 19. stoletja v takratni socialni organizaciji srednje Evrope. Zbirala so rokodelske pomočnike in skrbela za njihovo strokovno izobrazbo in vzgojo. Nudili so pomočnikom tudi socialno pomoč. Prvo tako društvo je bilo ustanovljeno v Elberfeldu leta 1846. Od tedaj so se ta društva tako hitro ustanavljala, da je ustanovitelj društev Adolf Kolping že l. 1850 osnoval zvezo porenjskih rokodelskih društev. Leta 1854 je osnoval nato splošno zvezo katoliških društev rokodelskih pomočnikov. Vsa društva ene dežele so bila pod vodstvom osrednjega predstojnika, katerega je imenoval škof. Tudi predsednik posameznega društva je moral biti imenovan od škofa, in sicer je moral biti vsakokratni kaplan tiste fare.

V Ljubljani se je tako društvo ustanovilo 25. aprila 1855. leta na pobudo dr. Leona Vončina, profesorja zgodovine in cerkvenega prava. Ljubljansko društvo rokodelskih pomočnikov je potem vplivalo na to, da so se ustanovila enaka društva tudi drugje: v Št. Vidu nad Ljubljano l. 1883, v Novem mestu 1887, na Vrhniki 1891. leta. ¹⁰

Tudi Ločani so se takoj navdušili za predlog, katerega je dalo društvo rokodelskih pomočnikov iz Ljubljane 15. julija 1894 ob svojem izletu v Škofjo Loko. Ta predlog, naj se tudi v Loki osnuje **enako** društvo, je bil toliko hitreje sprejemljiv, ker je Škofja Loka še vedno živela pod vplivom tradicije nekdanjih močnih cehovskih združenj, ki so po zasedbi Napoleona delovala samo še kot cerkvene bratovščine. ¹¹ Tako je Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov dobilo dovoljenje za svoj obstoj 17. novembra 1894. Dovoljenje je bilo izdano na podlagi pravil ljubljanskega društva. ¹²

Dejansko je društvo začelo delovati 1895. leta.

Največje težave ob ustanovitvi društva so bile v tem, kje dobiti v najem družtvene prostore. Na Spodnjem trgu v gostilni Franca Sušnika je še vedno domoval ostanek članov Bralnega društva, v gostilni »Krona« (last Avgusta Sušnika) je imela v prvem nadstropju v najemu prostore Narodna čitalnica. Društvo rokodelskih pomočnikov pa je dobilo svoje pribežališče v gostilni pri Franceljnu na Mestnem trgu (nasproti današnje kino dvorane, sedaj štev.

Izkaznica J. Okorna o častnem članstvu »Kat. društva rokodelskih pomočnikov« iz leta 1895

30). V prvem nadstropju te gostilne so bili prostori, v katerih se je razvijalo družabno življenje in kulturno vzgajanje. Gledališke igre so pa uprizarjali v veži prvega nadstropja te hiše.

V pravilih Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov je pisano, da je namen društva pomočnike vzgajati v vrle in poštene mojstre in jih poučevati: pisanje, računstvo, risanje, zemlje- in prirodoznanstvo, petje, očitni govori, branje primernih spisov, razgovarjanje, razveseljevanje itd. Iz pravil je razvidno, da društvo ni bilo razrednega značaja in čl. 35 piše: »Ostro je prepovedano politično in zabavljivo besedovanje.« Imelo pa je društvo socialni značaj, kot je razvidno iz določila: »Naj se denar zlasti obrača v to, da se bolnim bratom kaj pomaga.«¹³ V tem času so rokodelski pomočniki tudi »vandrali« po svetu in iskali delo pri raznih mojstrih ter se drugje pri tem strokovno usposabljali. Vsakemu tujemu pomočniku, ki je prišel v Loko iskat delo, je društvo plačalo večerjo, prenočišče in zajtrk. Da je tak način pomoči res obstajal, se vidi iz pravil, ker je vsak ud, ko je zapustil društvo in odšel iz Loke, prejel »potovalne bukvice«, na podlagi katerih je imel ugodnosti pri sorodnih društvih.

Na podlagi pravil so bili redni člani lahko samo rokodelski pomočniki, mojstri so se pa lahko vpisali le kot častni člani. Vsled tega je prišlo kmalu do prerekanja med mojstri in pomočniki. Da bo volk sit in koza cela, je odbor sklenil, naj se društvo imenuje »Katoliško rokodelsko društvo«. S tem naslovom so naročili štampljko in ni bilo več zapreke za delovanje mojstrov kot enakopravnih članov. Seveda so pa pred oblastnimi organi še vedno delovali pod starim registriranim imenom.

Nov društveni dom

Zamisel o zidavi rokodelskega doma je pospešila zapuščina neke France Šubic 1895. l., ko je, kot se glasi darilna listina, »popolnoma prostovoljno izročila hranilno knjižico št. 139716 predsedniku Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki za rokodelski dom, katerega bodo sezidali, oziroma kupili za omenjeno društvo.«¹⁴ Za kakšen znesek je šlo pri zapuščini, ni znano, je pa vsekakor spodbudilo društvo, da je leta 1900 kupilo od Janeza Demšarja (Kufrovega Janeza) parcelo v takratnem Kapucinskem predmestju.¹⁵

Vendar do zidave doma še ni prišlo, ker bi bila nova stavba predraga. Pač pa je Rokodelsko društvo omenjeno parcelo dne 16. oktobra 1901 preprodalo Ervinu Burdychu za ceno 7000 Kron. Burdych je potem na tej parceli sezidal lekarno.

Kdo so bili tisti podjetni odborniki društva, ki so vodili akcijo za gradnjo rokodelskega doma, se vidi iz dopisa z dne 13. 3. 1900, ko je Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki na podlagi pravil društva zaprosilo ljubljanskega knezoškofa za imenovanje kaplana Ivana Petriča za predsednika društva. Dopis je v toliko zanimiv, ker so na njem podpisani takratni odborniki društva: Franc Babič, krojač, Janez Okorn, mizar, Franc Rugar, kovač, Janez Karlin, parketar, Franc Mravlja, prodajalec lecta, Mihael Blaznik, čevljar, in Tomaž Gašperšič, krojač.¹⁶

Ugodna priložnost se je ponudila društvu kmalu nato, ko je prodajal Korošec iz Lipice staro hišo na Spodnjem trgu, kjer je še sedaj Ljudsko gledališče. Takoj, ko so zvedeli za prodajo, so šli v Lipico zastopniki društva Janez Petrič, Ivan Kavčič in Gašper Bernik ter se dogovorili za odkup hiše. Notarsko pismo za odkup je bilo podpisano pri notarju Nikotu Lenčku dne 14. junija 1902. Lastnik Janez Jenko iz Lipice je prodal to hišo za ceno 14.000 kron.¹⁷ Za nakup hiše in zidavo nove dvorane je društvo vzelo posojilo pri Ljudski hranilnici in posojilnici v Škofji Loki in v Stari Loki.¹⁸

Kupljena hiša je imela na prostoru, kjer je sedaj dvorana, šupo in hlev. To so podrli in mestni urad jim je 8. 7. 1902 izdal gradbeno dovoljenje za zgraditev nove dvorane in sobe.¹⁹

Začela se je živahna gradbena dejavnost, ker je bil to za tiste čase velik dogodek. Alojz Finžgar, kamnosek, in še nekaj obrtnikov so s konjem pridno odvažali in dovažali material. Drugi člani društva so pa pridno vjhteli krampe in lopate. Dvoriščna stavba je bila dograjena v rekordnem času po načrtu in zidavi Angela Molinara. Mestno županstvo, kjer je bil takrat župan Lovro Sušnik, je dne 13. 1. 1903 izdalo naslednje uporabno dovoljenje: »Slavnemu predsedništvu društva Rokodelskih pomočnikov v Šk. Loki. Na podlagi komisionalnega zapisnika z dne 12. 1. 1903 št. 60 daje se s tem dovoljenjem družbeno dvorano v hiši št. 71 v Šk. Loki in društvene namene rabiti.«²⁰

Zastor za novi gledališki oder je na platno naslikal slikar Bradaška iz Kranja. Brez dvoma je bila to ena izmed največjih slik na platnu. Na zastoru je slikar upodobil Škofjo Loko in osebe raznih poklicev. Za obraze posameznih oseb si je slikar izposodil kar loške obrtnike, ki so ga opazovali pri njegovem delu.

Na vsaki strani odra sta bila napisana verza pesnika Simona Gregorčiča:

(Na levi strani):

Ne plaši se boja,
ne straši se znoja,
življenje le ljubi,
a boj se pokoja.

(Na desni strani):

Praznik, predragi, ni naše življenje,
življenje naj bode ti delaven dan.

Z otvoritvijo dvorane se je začelo vsestransko društveno življenje. Prve kulise za novi oder je »namalal«²¹ podjetni samouk Blaž Guzelj.

Prva igra, uprizorjena na novem odru, je bila: Mlini pod zemljo. Za to igro so se odločili, ker v njej nastopajo samo moški. Duhovščina še ni dovoljevala iger z mešanimi vlogami.

Tamburaški zbor "Kat. izobraževalnega društva" leta 1909. Spodaj: Franc Rupar ml., Franc Primožič ml.; sede od leve: Lovro Planina, Tine Oblak, Jože Rojnik, Lojze Pavlovčič, Jernej Tavčar; stoje: Franc Babič, Franc Bernik, Blaž Guzelj, Miha Kraševic

Katoliško izobraževalno društvo

Število rokodelskih društev je v začetku 20. stoletja po Sloveniji hitro naraščalo. Vsa ta društva so se leta 1902 združila v svoji matici Slovenski krščanski socialni zvezi v Ljubljani, katera je bila do takrat samo ustanova delavskih združenj. Rokodelska društva pa so začela spreminjati svoje naslove in se preimenovala v Izobraževalna društva. Društva rokodelskih pomočnikov so s časom izgubljala svoj prvotni, skoraj cehovski pomen. Potrebno je bilo zajeti v društveno življenje čim širši krog prebivalstva, ne glede na poklicno pripadnost. Iz tega razloga so se v naslednjih letih rokodelska društva v Sloveniji preimenovala v katoliška izobraževalna društva. V Škofji Loki se je preimenovanje izvršilo l. 1904 na podlagi uradne dovolitve, z dopisom naslovljenem na kaplana Ivana Petriča.²¹

V uradnem dopisu je bilo naslednje opozorilo: »Ker namerava društvo imeti tudi zastavo, se opozarja na poseben predpis, da je za dovolitev imeti zastavo, prositi pri podpisnem okraj. glavarstvu, kakor tudi za vsak slučaj, kdaj se sme z njo nastopati.«

Velikih razlik med pravili novega in starega društva ni opaziti. Po novih pravilih je društvo še naprej obstajalo kot nepolitično, manj je v njih poudarjen verski čut in pravica vsakega, kdor je dopolnil 15 let, da postane član, ne glede na poklicno dejavnost. Najvažnejša je sprememba 2. člena pravil,

po katerem naj rokodelska društva vzgajajo pomočnike »v vrle, poštene mojstre s tem, da v njih zbujejo verski in meščanski čut«, v novih pravilih je pa zapisano, da je namen društva »krepiti versko, narodno in socialno zavest članov«. ²²

S pritegnitvijo novega članstva in z novo dvorano, ki je bila takrat edina v Loki, je društvo zaživelo polno življenje.

Društvo je imelo razne odseke, v katerih so se lahko udeleževali člani, in sicer: knjižnico, glasbeni odsek, ki je imel svoj tamburaški zbor in ga je pridno učil lekarnar Ervin Burdych. Nadalje je obstajal pevski odsek, najmočnejši pa je bil gledališki odsek.

Pri gledaliških predstavah so posebno pogosto igrali v raznih vlogah: Šteficov Tine iz Puštala, Aleš Hafner, Blaž Guzelj.

Režiserji so izbirali spočetka igre bolj lahke vsebine, ljudem v razvedrilo in zabavo: Revček Andrejček, Andrej Hofer, Moč uniforme, V tem znamenju boš zmagal, Stari in mladi, Tihotapci, Repoštev, Vrban Debeluhar, Čarostrelec. Vse te igre in razni šaljivi večeri s petjem so privabljali mestno in okoliško prebivalstvo v novo dvorano.

Vsej tej dejavnosti je še primanjkovala telovadba kot privlačnost za mlade ljudi. Zato so ustanovili telovadni odsek, ki se je imenoval Orlovski odsek. Odobritev za nošenje uniforme, ki je bila podobna sokolski, je prejel takratni predsednik izobraževalnega društva Evgen Legat. ²³

Drama »Mariša« septembra 1923 na odru »Kat. izobraževalnega društva«. Spredaj Lojze Finžgar (levo), Lojze Hartman in Marinka Sušnik (desno)

Pevski zbor »Slov. kat. izobraževalnega društva« leta 1923. Spredaj od leve: Pavel Bozovičar, Minka Debeljak, Ivanka Rupar, pevovodja Pavle Blaznik, Fejks Bavdaž, Pavla Tavčar, Matevž Zihertl; v sredini: Micka Fojkar, Mici Vovk, Franc Babič, Francka Ravnihar, Francka Bernik, Polde Hafner, Ana Hafner, Urška Kržišnik; zadaj: Janez Langerholz, Franc Gašperšič, Franc Rupar, Janez Trdina, Jernej Tavčar

S tem odlokom je zaživel telovadni odsek Orel in začelo se je fizikulturno tekmovanje s Sokolom. Na bivši Plantaričevi pristavi v nekdanjem Fužinskem predmestju so telovadili Sokoli, na Spodnjem trgu v Društvu so pa telovadili Orli. Prvi javni nastop novega telovadnega odseka je bil še isto leto na bivšem Krennerjevem travniku, pod sedanjo stavbo gradbenega podjetja Tehnik.

Celotno izobraževalno in telovadno delo je prekinila prva svetovna vojna leta 1914. V prostore društvenega doma se je naselila vojaška bolnica in so za najete prostore plačevali mesečno 59 kron.²⁴

V letih med prvo svetovno vojno je društveno življenje zamrlo, le leta 1917 so članice izobraževalnega društva na čelu s takratnim predsednikom Antonom Anžičem pridno nabirale podpise za majsko deklaracijo. Pri vsej tej akciji pa je nasprotoval takratni mestni župnik Avguštin Šinkovec, ki ni mogel razumeti poteka zgodovinskih tekočih dogodkov, ker je bila njegova miselnost avstrofilsko usmerjena. Vendar je čas šel tudi prek njega.

Delo izobraževalnega društva v novi državi SHS

V novi državni ureditvi se je društvo vsestransko močno udejevalo. Gledališke prireditve so se vrstile skoraj vsako nedeljo, pevski in glasbeni odsek sta pridno vadila, prav tako je močno zaživela telovadba. Pri vsem tem delu je bil brez dvoma najbolj delaven takratni predsednik Filip Trčelj, ki je prva leta vodil in učil petje, režiral igre in poleg tega še učil telovadbo.

Leta 1923 se je centrala v Ljubljani preimenovala v Prosvetno zvezo. Skladno s tem se je tudi v Škofji Loki preimenovalo društvo v Katoliško prosvetno društvo.²⁵ Največji vzpon društva lahko zabeležimo prvih osem let po prvi svetovni vojni. Življenje društva se je razvijalo s tako velikim zagonom, kot bi ljudstvo hotelo v enem desetletju nadomestiti vse, kar je v prosveti zamudilo v stoletjih politične odvisnosti.

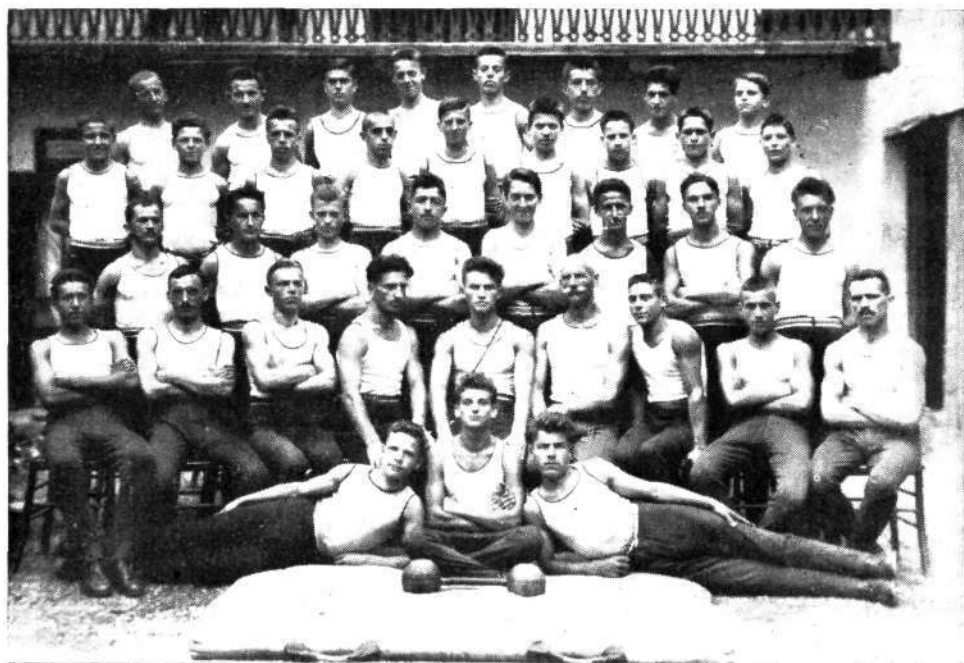
Iz članskega imenika društva je razvidno, da je imelo društvo leta 1923/1924: 144 rednih članov, rednih članic pa 116, torej skupaj 260 članstva, in to brez mladincev in brez naraščaja.²⁶ Za kulturni dvig v tem času je veliko pripomogla mlada generacija študentov, ki so sodelovali v raznih odsekih. Naj omenim samo nekaj najbolj delavnih članov: Pavle Blaznik, Tine Debeljak, Lojze Finžgar, Viktor Guzelj, Lojze Hartman, Luka Krek, Pavle Okorn, Zoran Planecky, Drago Pintar, Lovro Planina, ki je sodeloval od rane mladosti, neutrudljiv električar Janko Trdina, Francka Bernik, Minka in Ivanka Rugar, Marinka in Ivanka Sušnik.

Gledališke igre so bile v tistem času po kvaliteti na dostojni višini. Dvorana je bila skoraj vsako nedeljo nabito polna gledalcev. Dvakrat se je vsled prenapolnjene dvorane celo ponižal in pogreznil prostor za stojišče, ki je bil v ozadju malo dvignjen. Gledališke predstave bi bilo treba posebej opisati.

Tudi telovadni odsek je zavzel tak obseg, da so iz njega izšli vrhunski telovadci. Tako sta Lojze Finžgar in Lojze Hartman bila uvrščena celo v elitno slovensko orlovsko telovadno vrsto, ki je nastopila na mednarodnem tekmovanju v Parizu.

Orkester Prosvetnega društva v Škofji Loki leta 1926. Sede od leve: Lojze Stajer, Ivan Hladnik, vodja orkestra Zoran Planecki, Jože Matek, Viktor Guzelj; stoje: Franc Berčič, Lovro Oblak, Franc Eržen, Ciril Grohar, Franc Rant, Polde Oblak, Franc Rugar

Člani »Orlovskega odseka« leta 1925, načelnik Lojze Hartman

Kakor so bila pri vsaki fari ustanovljena izobraževalna društva, tako so bili povsod tudi telovadni odseki. Vsakoletni javni telovadni nastopi in tekmovanja so pokazala razgibanost in uspeh vztrajnega kondicijskega dela.

Za vso to razgibano dejavnost je dvorana postala premajhna. Zato je leta 1938 stavbenik Anton Ogrin sezidal preddvorano, ki jo uporablja še danes Ljudsko gledališče.

Društvo je dobilo leta 1930 za predvajanje nemih filmov uradno dovoljenje. Dovoljenje za zvočni kino je pa društvo prejelo dne 31. 12. 1931. S predvajanjem filmov pa je precej zamrla gledališka dejavnost.

Na vse delovanje pa je takrat vplivala politična situacija in medsebojna strankarska napetost.

Prepoved delovanja prosvetnih društev

Največjo krizo je društvo preživljalo v času šestojanuarske diktature leta 1929. Vladna politika pretiranega jugoslovanstva, ko je bilo celo prepovedano izobešanje slovenskih zastav, je vzbudila med slovenskim ljudstvom splošno nezadovoljstvo in nepokorščino nasproti oblastem. Iz vseh teh vzrokov se je močno zaostriło strankarsko sovraštvo, ki je pripeljalo do razpusta vseh prosvetnih društev v Sloveniji. Dne 17. 2. 1933 je tedanji ban Dravske banovine dr. Drago Marušič razpustil Prosvetno zvezo v Ljubljani in s tem tudi Prosvetno društvo v Šk. Loki. Dekret, katerega je prejelo društvo v Šk. Loki, utemeljuje razpustitev s tem, ker so se posamezni člani politično udeještovali,

s tem prekoračili s pravili določeno področje delovanja ter s tem ravnali zoper državni red. Med drugimi utemeljitvami o razpustu društva je tudi navedeno protidržavno delovanje raznih društev po Sloveniji, in sicer: »Prosvetno društvo v Preddvoru je imelo dne 21. 5. 1932 v prostorih društva neprijavljen sestanek članov, na katerem se je govorilo in sklepalo o političnih stvareh, tj. o shodu poslanca Barleta, ki naj bi ga imel nato drugi dan v Preddvoru. Dne 22. 5. 1932 so člani tega nepolitičnega društva dejansko skušali onemogočiti omenjeni politični shod ter se na službeni poziv niso hoteli raziti, tako da so morali uporabiti silo. Ni dvoma, da so odpor proti shodu organizirali na predhodnjem članskem sestanku. To zadržanje je dovedlo do znanih obžalovanja vrednih dejanj v Šenčurju zoper obstoječe zakone. Podobno je bilo pri Kat. prosvetnem društvu v Naklem, Voklem, Grobljah, Cerkljah, na Sp. Brniku, v Komendi, Šenčurju idr. Tudi prosvetno društvo v Trziču se je po svojih vodilnih funkcionarjih aktivno udeleževalo na političnih shodih v Podbrezjah dne 22. 5. 1932 z namenom, da politični shod moti in onemogoči — če treba tudi s silo. Februarja so bili raztreseni v Radovljici in okolici letaki hujskaške politične vsebine. Ugotovili so, da so bili pisci in razširjevalci letakov člani Prosvetnega društva v Radovljici. Konec 1. 1932 so vodilni člani v Ljubnem, okraj Gornji Grad, razširjali in razmnoževali hujskajoče letake, s katerimi se je širila politična agitacija, v njih so napadali vlado ter razširjali tendenciozne vesti o političnem in gospodarskem stanju kraljevine. Prosvetnemu društvu v Šoštanju so očitali celo širjenje komunističnih idej.

V noči od 11. na 12. 2. 1933 so bili v Gradacu in Podzemlju razširjeni hujskajoči letaki protidržavne vsebine ter je z lastnimi priznanji dokazano, da so razširjevalci prejeli te letake od Prosvetnega društva v Metliki.

Pisatelj Franc Sal. Finžgar govori na Mestnem trgu ob prosvetnem dnevu 23. avgusta 1931

Oblastveni razpust je torej z zakonom docela utemeljen, ter se že iz navedenih razlogov razteza na vsa v Prosvetni zvezi včlanjena društva.«²⁷ S tem odlokom je društvo v Loki nehalo delovati za dobo dveh let.

Društvo »Prosveta«

Društvo je ponovno začelo s svojim delom na podlagi novo potrjenih pravil dne 22. 5. 1935 z imenom »Prosveta«.²⁸

Društvo v svojem delovanju ni nikdar več doseglo take razgibanosti kot prvo desetletje po prvi svetovni vojni. Za vse to moramo upoštevati razne faktorje, ki so vplivali na takratno delovanje društva. Razmere so bile že precej drugačne, ni bilo več potrebno kakemu Šoštarijevemu Jožetu, da bi ponoči po mestu »uro pel«, ker so že mnogi privatniki in deset gostilničarjev v Loki imeli radio aparate ter jim je ljubljanska kukavica napovedovala točen čas in skrbela za razvedrilo. V mestu sta takrat tudi delovala dva zvočna kinopodjetja. Da društvo ni več živelo tako razgibanega življenja, lahko pripišemo tudi dejstvu, da je v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno mesto zelo spremenilo socialno sestavo prebivalstva. Z ustanavljanjem industrijskih podjetij se je namreč pojavil v družbenem življenju nov faktor — delavstvo. Le-ti so se organizirali v strokovni organizaciji JSZ ter se posvečali predvsem vprašanju delavskih zadev in socialne zaščite.

SKLEP

Opisana društva, od Bralnega do Prosvetnega, so v razdobju 50 let v življenju Loke opravila veliko izobraževalno delo. Pomagala so razširiti duševno obzorje preprostih ljudi, jih spodbudila k družabnemu življenju in so v marsičem spremenila način njihovega življenja in njihovih medsebojnih odnosov. Spomnim naj samo na razmere med mladino, ki jih omenja pisatelj Finžgar v knjigi »Leta mojega popotovanja«, kako je bilo, ko je bil leta 1900 kaplan v Loki. Kadar je bilo kje žeganje, so kaplani vselej vsaj do polnoči bedeli pri taroku in čakali, kdaj jih pokličejo h kakemu oklanemu fantu. Z ulice in od nočnega klatenja so društva privabila mladino v bralno sobo, v društveno dvorano in na oder, v telovadnico, k raznim »skušnjam«, pevskim vajam, v družbo odraslih, k prireditvam in izletom. Društva so res povzročila razdelitev prebivalstva v dva politično nasprotna tabora, ki pa sta z medsebojnim tekmovanjem za doseg čim številnejših in čim boljših uspehov veliko pripomogla k prosvetljevanju članov in h kulturni rasti Loke. Pri tem delu so sodelovali številni posamezniki, ki so žrtvovali svoj čas in svoja sredstva. ne da bi za to pričakovali kako povračilo, plačilo, priznanje ali nagrado. Društveno življenje obeh taborov je ves čas slonelo na brezplačnem, res požrtvovalnem delu številnega članstva in idealnih, za prosvetno stvar in za uveljavljanje svojega tabora zavzetih posameznikov.

Prosvetljenost naroda se ne meri samo z znanstvenimi in umetnostnimi dosežki, temveč se kaže v celotni stopnji, do katere je ljudstvo oplemeniteno z vrednotami, ki so temelj človeškega sožitja in jim pravimo umska in srčna kultura. Omenjena društva so gotovo dala svoj delež k rasti te kulture.

Podatke o navedenih društvih sem črpal v glavnem iz Loškega arhiva (v nadaljnem označen z LA). Društveni arhiv, kolikor še obstaja in je shranjen v LA, je leta 1941 skrjal pred okupatorjem na špitalsko podstrežje Janez Guzelj, ki je 1942 umrl v nemškem taborišču. Pri opisovanju nekaterih dogodkov sta mi po svojem spominu pomagala Ana Finžgar (roj. 1881) in Lovro Planina (roj. 1890). Pri iskanju ohranjenih dokumentov v LA mi je bil v požrtvovalno pomoč prof. Franc Štukl. Vsem trem za pomoč najlepša hvala!

1. Dr. Janez Ev. Krek: *Socijalizem*, Ljubljana 1901, str. 334—495. — 2. Dr. Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*, 1939, V. snopič, *Naš čas* (po letu 1890), str. 1085. — 3. Kat. Kobe-Arzenšek: Prvi tekstilni industrijski obrati na Slovenskem (Publikacija Tehniškega muzeja Slovenije št. 14, Lj. 1968, str. 15. — 4. Pesmica nočnega čuvaja (ročni zapis v lasti T. Pirca). — 5. LA, Kronika Slovenskega bralnega društva v Škofji Loki. — 6. LA, Članski imenik Narodne čitalnice v Škofji Loki l. 1892. — 7. LA, Članski imenik Slov. bralnega društva v Šk. Loki. — 8. Slovenski narod 24. 12. 1892. — 9. Slovenski narod 17. 12. 1893. — 10. *Dom in svet*, 1905, str. 569. — 11. Dr. P. Blaznik: O cehih na Slovenskem, 1940. — 12. LA, Dovoljenje za obstoj Kat. rokodelskega društva v Šk. Loki. — 13. LA, Pravila Kat. društva rokodelskih pomočnikov v Šk. Loki. — 14. LA, Zapuščinska listina France Šubic iz l. 1895. — 15. LA, Kupna pogodba od Janeza Demšarja. — 16. LA, Dopis ljubljanskemu knezoškofu. — 17. LA, Kupna pogodba od Janeza Jenka. — 18. LA, Potrditev posojila. — 19. LA, Gradbeno dovoljenje za zidavo dvorane. — 20. LA, Uporabno dovoljenje. — 21. LA, Uradni dopis okr. glavarstva v Kranju od 2. 12. 1904. — 22. LA, Pravila Kat. izobraževalnega društva. — 23. LA, Dopis okr. glavarstva v Kranju od 30. 5. 1908. — 24. LA, Blagajniška knjiga društva. — 25. LA, Pravila Kat. prosvetnega društva. — 26. LA, Članski imenik 1923/24. — 27. LA, Odlok o razpustitvi Prosvetnega društva. — 28. Pravila društva »Prosveta«.

Résumé

DE »SLOVENSKO BRALNO DRUŠTVO« (LA SOCIÉTÉ SLOVÈNE DE LECTURE)
À LA SOCIÉTÉ »PROSVETA« (L'ÉDUCATION POPULAIRE)

Dans la dernière décennie du dix-neuvième siècle, on assiste en Slovénie à une division des esprits dans la vie politique et à la fondation des sociétés qui avaient pour but l'éducation du peuple. Le 7 février 1892, on fonda à Škofja Loka »Slovensko bralno društvo« (La société slovène de lecture) où s'inscrivirent surtout les artisans, tandis que l'ancienne »Čitalnica« (Salle de lecture) comptait parmi ses membres surtout les fonctionnaires et les commerçants. Outre les journaux et les livres que la Société slovène de lecture mettait à la disposition de ses membres, elle organisait pour eux aussi des conférences, des jeux, des fêtes et des excursions. Les activités de la Société slovène de lecture cessèrent en 1895 quand on fonda à Škofja Loka, sur une proposition de Ljubljana, »Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov« (La société catholique des compagnons artisans) qui, pour permettre aussi la participation des maîtres, se transforma bientôt en Société catholique des artisans. En 1903, la Société des artisans construisit la maison de la société sur la Place inférieure, où se trouve aujourd'hui le Théâtre de Škofja Loka. Pour attirer plus de membres, les sociétés des artisans commencèrent à se transformer en sociétés pour l'éducation populaire. En 1904, la Société des artisans de Škofja Loka changea de nom pour devenir »Katoliško izobraževalno društvo« (La société catholique d'éducation). Le but de la société, cité dans les règlements, était de »fortifier la conscience religieuse, nationale et sociale de ses membres«. La société d'éducation avait sa bibliothèque, des sections de musique, de chant et de théâtre. En contrepois à la société gymnastique libérale »Sokol« (Le Faucon), la Société cléricale d'éducation fonda en 1908 la section gymnastique »Orel« (L'Aigle). Les activités très animées de la Société d'éducation et de sa section gymnastique »Orel« furent interrompues par la première guerre mondiale quand la maison de la société fut utilisée pour l'hôpital militaire.

Dans les années de l'après-guerre, la vie de la société atteignit son apogée. Le nombre de membres, sans compter les jeunes, s'éleva à 260. La société et «Orel» organisaient de nombreuses manifestations, surtout des représentations théâtrales et des manifestations gymnastiques qui se déroulaient dans une compétition continue entre les libéraux et les cléricaux de la ville et des alentours. Sur la scène, on représentait les oeuvres dramatiques les plus exigeantes, la société gymnastique donna plusieurs champions qui participèrent même aux manifestations internationales à l'étranger. En 1923, la société changea de nom pour devenir «Katoliško prosvetno društvo» (La société catholique pour l'éducation populaire). L'activité de ses membres baissa considérablement en 1930 quand la société commença à projeter des films dans sa propre salle de cinéma. Pendant la période de la dictature du 6 janvier, la politique du centralisme exagéré (yougoslavisme) poussa à l'extrême la tension entre les partis, ce qui aboutit en 1933 à la suppression des sociétés d'éducation en Slovénie. Deux ans plus tard, la société de Škofja Loka reprit ses activités sous le nom de «Prosveta» (L'Education populaire), mais elle n'atteignit jamais le grand épanouissement de la première décennie suivant la première guerre mondiale. C'est que la situation était radicalement changée, dans la vie sociale apparut un facteur nouveau: les ouvriers avec leurs propres organisations ouvrières.